

III. KONSTITUCINĖ TEISĖ

KONSTITUCINIAI PAPROČIAI NACIONALINĖJE TEISĖS SISTEMOJE

**Doc. dr. Elena Vaitiekienė,
asistentas Gediminas Mesonis**

Lietuvos teisės akademija, Ateities g. 20, 2057 Vilnius
Telefonas 71 45 46

Spaudai pateikta 1999 m. spalio 28 d.

S a n t r a u k a

Lietuvos konstitucinė teisė priklauso kontinentinės teisės tradicijai. Pagrindiniu teisės šaltiniu čia pripažįstamas teisės norminis aktas. Todėl, kalbėdami apie Lietuvos konstitucinės teisės šaltinius, dažniausiai omenyje turime tik teisės norminius aktus. Pripažįstama, kad egzistuoja ir konstituciniai papročiai, tačiau plačiau nekomentuojama, kokie gi iš tiesų konstituciniai papročiai yra Lietuvos konstitucinėje teisėje ir kaip jie yra realizuojami.

Straipsnyje nagrinėjama konstitucinio papročio sąvoka, jo reikšmė nacionalinėje teisės sistemoje, samprotaujama, ar konstituciniai papročiai yra privalomi konstitucinės teisės šaltiniai, kokios elgesio taisyklės gali būti laikomos konstituciniais papročiais Lietuvoje.

Konstitucinės teisės mokslas konstitucinės teisės šaltiniais pripažįsta konstitucinius papročius, teisminius precedentus, teisės norminius aktus ir doktriną. Kai kurie mokslininkai prie teisės šaltinių priskiria teisingumo principus [8, p. 120]. Teisingumo principai, arba teisingumo idėjos, – tai fundamentalieji teisės principai, kurie neįtvirtinti oficialiuose teisės šaltiniuose, bet visuotinai pripažįstami civilizuoatų tautų.

Teisės šaltinių specifika yra vienas iš kriterijų, kuriais remiantis pasaulio teisinės sistemos yra priskiriamos vienai ar kitai teisės tradicijai (šeimai). Egzistuoja dvi pagrindinės teisės tradicijos: anglų-amerikiečių, arba bendrosios teisės, ir romanų-germanų, arba kontinentinės teisės.

Iš jų įtakingiausia ir labiausiai paplitusi yra romanų-germanų kontinentinės teisės tradicija. Ji yra laikoma įtakingiausia ne vien dėl jos poveikio nacionalinėms teisės sistemoms, bet ir dėl to, kad ji yra paveikusi ir tarptautinę teisę, tarptautinį teisinį mąstymą. Šiai tradicijai būdinga aiški, konkreti ir griežtai apibrėžta teisės šaltinių hierarchija. Pagrindiniu teisės šaltiniu čia pripažįstamas teisės norminis aktas. Norminiai aktai grupuojami hierarchine tvarka, kurią nulemia reguliuojamų visuomeninių santykių svarba bei institucijos, išleidusios teisės aktą, teisinis statusas. Hierarchinė tvarka reiškia, kad aukštesnę teisinę galią turintiems įstatymams negali prieštarauti mažesnę teisinę galią turintys įstatymai, o jiems negali prieštarauti poįstatyminiai aktai.

Šiai tradicijai būdinga griežtai atriboti pirminius teisės šaltinius, kurie yra privalomi teisėjui, ir antrinius, teisėjui neprivalomus, teisės šaltinius, kartais teorijoje vadinamus autoritetingomis nuomonėmis. Privalomais teisės šaltiniais laikomi Konstitucija, kiti įstatymai ir po-

įstatyminiai aktai, neprivalomais – teisminiai precedentai ir doktrina. Konstituciniai papročiai pripažįstami pirminiais, bet ne visuomet privalomais teisės šaltiniais. Pavyzdžiui, Prancūzijos Respublikos 1958 m. Konstitucija detalai nereglementuoja ministrų pirmininkų skyrimo tvarkos, o suteikia šią teisę Prancūzijos prezidentui. Prancūzijoje nusistovėjo konstitucinė praktika, kai prezidentas paprastai ministru pirmininku skiria partijos ar partinės koalicijos, laimėjusios rinkimus į Nacionalinį Susirinkimą, lyderį. M. Duvergerio nuomone, prezidento galios yra *de jure* ir *de facto*: tiek prezidentas, tiek parlamentas gali išsikovoti tokių galių, kurių nenumato nei Konstitucija, nei įstatymai [6, p. 39-41].

Bendrosios teisės tradicijai būdinga atriboti statutinę teisę ir bendrąją teisę. Kaip matyti iš šios tradicijos pavadinimo, čia apibrėžiamas ne statutinės, o bendrosios teisės prioritetas. Svarbiausiu teisės šaltiniu pripažįstamas teisminis precedentas – teismo sprendimas, priimtas konkrečioje byloje ir tapęs privalomas kitiems tos pačios arba žemesnės instancijos teismams, nagrinėjantiems analogiškas bylas. Teoriškai pripažįstama, kad įstatymai teisės šaltinių sistemoje turi didžiausią galią, tačiau praktiškai teisės šaltinių hierarchiją bendrosios teisės valstybėse formuoja teismai sprenddami konkrečius ginčus. Konfliktinėse situacijose prioritetas yra teikiamas aukštesniajam pagal hierarchiją teismui, žemesniojo teismo precedentą gali atmesti tik aukštesniosios teisminės institucijos. Bendrosios teisės tradicijoje privalomi konstitucinės teisės šaltiniai yra visi konstitucinės teisės mokslo pripažįstami šaltiniai: konstitucija, įstatymai (statutai), teisminiai precedentai, konstituciniai papročiai ir tradicijos, doktrina. Atskirose valstybėse yra tam tikrų teisinės sistemos ypatumų: pavyzdžiui, JAV pripažįstama konstitucijos viršenybė kitų įstatymų atžvilgiu, o Didžiojoje Britanijoje, skirtingai nei JAV, egzistuoja statutų lygybės principas. Čia nėra įstatymų skirstymo į pagrindinius ir paprastuosius, įstatymai skirstomi į konstitucinius, baudžiamuosius ir civilinius.

Paprotinė teisė yra seniausia pozityviosios teisės forma. Romėnai aiškino, kad teisinis paprotys – tai tylus visuomenės susitarimas (*tacito consensu*). Ši pažiūra nedaug tepasikeitė. Anglijoje paprotys tapdavo bendrosios teisės dalimi įrodžius, kad jis nenutrūkstamai egzistavo ilgą laiką ir kad gyvavo dėl to, kad jam buvo visuotinai pritariama. Visuotinis pritarimas papročiu iš esmės reiškia, kad visuomenė ar valstybė jį tyliai sankcionuoja ir jis įgyja visuotinai privalomų elgesio taisyklių reikšmę. Teisinis paprotys – tai nerašytinis teisės šaltinis, jis nėra fiksuojamas oficialiuose teisės dokumentuose.

Teisės mokslas skirtingai supranta teisinio papročio reikšmę. Kai kurie mokslininkai aiškina, kad tai svarbiausias teisės šaltinis. Pavyzdžiui, sociologinė ir istorinė teisės mokykla. Pozityvizmo teorijos atstovai, atvirksčiai, mano, kad teisinis paprotys atgyveno savo amžių ir šiais laikais neturi jokios praktinės reikšmės. Jie aiškina, kad pagrindinis teisės šaltinis yra tik teisės norminis aktas.

Konstituciniai papročiai egzistuoja kiekvienoje valstybėje, nepaisant to, kokie šaltiniai joje yra laikomi pagrindiniais. Tačiau tik nedaugelyje valstybių papročiai yra laikomi oficialiais (privalomais) konstitucinės teisės šaltiniais.

Pavyzdžiui, Didžiojoje Britanijoje parlamentinė tvarka susiformavo ne įstatymų, ne teisminių precedentų, bet papročių būdu. Didžioji Britanija iki šiol neturi formaliosios konstitucijos, bet ji turi tobulą materialinę konstituciją, kurios didžiąją dalį sudaro konstituciniai papročiai arba konstituciniai susitarimai, kurie nėra fiksuojami jokiuose teisės dokumentuose. Konstituciniais papročiais reguliuojama ministrų skyrimo tvarka, tarptautinių sutarčių sudarymas, parlamento paleidimo tvarka, kolektyvinė ministrų kabineto atsakomybė, karo paskelbimas ir pan. Pagrindinis Didžiosios Britanijos paprotinės teisės principas – parlamento suverenitetas. Manoma, kad šio konstitucinio papročio niekas negali pakeisti, tam nėra specialios konstitucinės institucijos. Dėl šios nuostatos Didžioji Britanija atsisakė konstitucinės priežiūros institucijos, kuri pažeistų minėtą konstitucinį paprotį.

Britanijos mokslininkai, išskirdami konstitucinius papročius kaip ypatingą teisės šaltinių rūšį, turi omenyje papročius, kurie susiformavo aukščiausiųjų valstybės valdžios institucijų veikloje. Turimos omenyje tik politinės valdžios institucijos, bet ne teismai. Pažeidus konstitucinį paprotį, teisinė atsakomybė nekyla, nepaisant to, dauguma anglų mokslininkų (pvz., A. Dicey) mano, kad konstituciniai papročiai yra privalomas konstitucinės teisės šaltinis.

Tiesa, kai kurie teisininkai būtent dėl šios priežasties nepripažįsta jų oficialiais konstitucinės teisės šaltiniais. Kita vertus, niekas neabejoja tuo, kad privalomi teisės šaltiniai yra tarptautiniai papročiai. Tarptautinis Teisingumo Teismas, spręsdamas tarptautinius ginčus, taiko tarptautinį paprotį, „kaip bendros praktikos, kuri pripažįstama teise, įrodymą“ [10, p. 23].

Konstitucinė teisė ilgą laiką Lietuvoje buvo suvokiama kaip valstybės nustatytų ar jos sankcionuotų teisės normų, reguliuojančių konstitucinės teisės dalyką, sistema. Tačiau šiuo metu požiūris į konstitucinę teisę (kaip ir apskritai į teisę) keičiasi. Teisė pradeda suvokti ne tik kaip teisės normų ar teisinių precedentų visumą, bet ir kaip tautos kultūros bei tautos dvasios išraiška, tautos dvasios atspindys. Joje ryški tautos istorija, tautos tradicijos, moraliniai įsitikinimai, atskirų socialinių junginių interesai.

Ši mintis nėra nauja. Pirmieji ją suformulavo ir pagrindė istorinės teisės mokyklos atstovai (F. K. Savigny, G. F. Puchta). Jie teigė, kad teisė atsiranda natūraliai, visuomenėje formuojantis bendravimo normoms, kurias tauta priima dėl to, kad jos atitinka jų gyvenimo sąlygas. Įstatymų leidėjas tik papildo pozityviąją teisę, tačiau visiškai sukurti jos negali. Tikrasis teisės šaltinis – bendroji tautos sąmonė, jos papročiai ir tradicijos. Solidarumo doktrinos kūrėjas L. Duguitas aiškino, kad teisės norma atsiranda tiesiogiai iš visuomenės solidarumo, todėl yra aukščiau už valstybę ir yra valstybei privaloma. Teisės norma atsiranda spontaniškai kaip socialinio bendravimo padarinys. Įstatymų leidėjas tik ją konstatuoja, bet jos nekuria ir negali pakeisti [9, p. 218-254].

M. Riomeris taip pat pripažino, kad teisė nėra „grynai valstybinis fenomenas (...). Teisė, išskyrus gal labai nedidelę jos dalelę, nėra pačios valstybės gaminama ar kuriama, bet jos pasirenkama iš socialinių junginių srities ir galingomis teritorinio imperiumo priemonėmis apsaugojama“ [9, p. 290].

Keičiantis teisės sampratai, keičiasi požiūris ir į teisės šaltinius. Taip Lietuvoje iki šiol teisminis precedentas nebuvo laikomas privalomu teisės šaltiniu, tačiau šiuo metu pagal Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Statutą Teisėjų senatas aprobuoja teismų sprendimus, į kurių išaiškinimus ateityje, taikydami tuos pačius įstatymus, turėtų atsižvelgti teismai, valstybinės institucijos ir kiti subjektai [2]. Taip Teisėjų senatas formuoja teisminį precedentą, kuriuo teismai vadovaujasi spręsdami analogiškas bylas. Literatūroje kartais nurodoma, kad teisminį precedentą formuoja ir konstitucinių teismų praktika. Teisminis precedentas atsiranda šioms institucijoms sprendžiant norminių aktų konstitucingumo klausimą bei interpretuojant įstatymo normas. Tačiau pagal galiojančius Lietuvoje įstatymus Konstitucinio Teismo nutarimai yra teisės norminiai aktai, turintys paprastojo įstatymo galią.

Lietuvos konstitucinė teisė priklauso kontinentinės teisės tradicijai. Pagrindiniu teisės šaltiniu čia pripažįstamas teisės norminis aktas. Todėl, kalbėdami apie Lietuvos konstitucinės teisės šaltinius, omenyje dažniausiai turime tik teisės norminius aktus. Visuotinai pripažįstama, kad konstituciniai papročiai egzistuoja kiekvienoje valstybėje, tačiau plačiau nekommentuojama, kokie gi iš tiesų papročiai yra Lietuvos konstitucinėje teisėje, kaip jie realizuojami ir kokios elgesio taisyklės gali būti laikomos konstituciniais papročiais.

Konstitucinis paprotys gali būti aiškinamas dviem aspektais.

Pirma. Konstitucinis paprotys – **tai bendra elgesio taisyklė, kuri istoriškai susiformavo kaip daug sykių pasikartojantis veiksmas (precedentas) valstybės valdžios institucijų veikloje.**

Kai kurie autoriai teigia, kad dažniausiai tokios taisyklės formuojasi kaip tam tikras konstitucinės teisės normų, įtvirtintų teisės norminiuose aktuose, realizavimo būdas [12, p. 17]. Prancūzijos konstitucinės teisės doktrina pripažįsta, kad konstituciniai papročiai atsiranda iš galiojančių įstatymo normų ir jas papildo [6, p. 40].

Pavyzdžiui, Didžiojoje Britanijoje konstituciniais papročiais yra laikomos šios elgesio taisyklės: „Ministrų kabinetas, prieš kurį balsuoja Bendruomenių rūmai, beveik visuomet privalo atsistatydinti“; „Kabinetas yra atsakingas parlamentui už bendrą valdymo reikalų tvarkymą“; „Partija, turinti daugumą Bendruomenių rūmuose, turi teisę, kad jos lyderiai taptų kabineto nariais“; „Pats įtakingiausias iš šių lyderių turėtų tapti premjeru arba kabineto vadovu“; „Šalies užsienio politikos vykdymas, karo paskelbimas, taikos sudarymas turi būti palikta Karūnos ar, tikriaus, Karūnos tarnautojų nuožiūrai“; „Kai nesutampa Lordų rūmų bei Bendruomenių rūmų nuomonės, Lordų rūmai turi kuriuo nors būdu, kuris aiškiai nenustaty-

tas, nusileisti, tačiau jeigu perai nepasiduoda, o Bendruomenių rūmus paremia rinkėjai, Karūnai ar atsakingiems patarėjams atsiranda pareiga paskirti ar pagrasinti, jog bus paskirta tiek naujų perų, kad bus įveiktas Lordų rūmų pasipriešinimas ir tokiu būdu atkurta santarvė tarp dviejų įstatymų leidybos institucijų atšakų”; “Parlamentas turi būti sušauktas vykdyti savo funkcijoms bent vieną kartą per metus” ir t.t. [7, p. 281-282].

Lietuvos Respublikos Konstitucija nenustato, kokie asmenys gali pretenduoti į Vyriausybės narius, tačiau pagal parlamentinę tradiciją Lietuvos Respublikos Vyriausybė formuojama iš partijos, laimėjusios Seimo rinkimus, narių. Ministru pirmininku dažniausiai stengiamasi skirti šios partijos lyderį. Lietuvos prezidentas pagal Konstitucijos 84 str. 4 punktą Seimo pritarimu skiria ministrą pirmininką, paveda jam sudaryti Vyriausybę ir tvirtina jos sudėtį. Konstitucija ir įstatymai neįpareigoja prezidento tartis su Seimu dėl ministro pirmininko ar atskirų ministrų kandidatūrų. Tačiau pagal konstitucinę tradiciją, prieš skirdamas ministrą pirmininką ir prieš tvirtindamas Vyriausybės sudėtį, jis turi susitarti su Seimo nariais dėl kandidatų į Vyriausybės narius. Priešingu atveju gali atsitikti taip, kad Seimas netvirtins ministro pirmininko kandidatūros, o prezidentas – ministrų kandidatūrų. Tokios pat tradicijos laikomasi skiriant ir kitus valstybės pareigūnus – valstybės kontrolierių, kariuomenės vadą ir kt.

Antra. Konstitucinis paprotys – **tai tam tikras valstybės valdžios atstovo ar pareigūno elgesys, atitinkantis visuomenėje susiformavusias konstitucinės moralės nuostatas, t.y. konstitucinis elgesys.**

A. Dicey, kalbėdamas apie konstitucinius papročius, vartoja terminą konstitucinė, arba politinė, moralė [7, p. 280]. Jis rašo, kad Anglijoje egzistuoja politinės moralės sistema, sąvadas “valstybės veikėjų elgesį reglamentuojančių priesakų, kurio nerandame nei jokiame įstatyme (...), tačiau kuris praktikoje laikomas vargu ar mažiau šventu negu bet kuris Didžiojoje laisvių chartijoje ar Teisių peticijoje įtvirtintas principas (...). Kai anglas kalba apie konstitucinį ar nekonstitucinį valstybės veikėjo poelgį, jis turi omenyje kažką visiškai skirtingo negu tuomet, kai kalba apie teisėtą ar neteisėtą elgesį” [7, p. 280].

Taigi sąvoka “konstitucinis elgesys” ir sąvoka “teisėtas elgesys” skiriasi. Pavyzdžiui, Seimo narių elgesys, pasiimant žemės sklypus lengvatinėmis sąlygomis, yra teisėtas, atitinka įstatymo raidę, tačiau tokio elgesio negalima laikyti konstituciniu. Visuomenėje yra susiformavusi nuostata, kad piliečio teisė į nuosavybę yra jo prigimtinė teisė. Visi piliečiai yra lygūs, todėl ir jų teisės įgyjant nuosavybę turi būti lygios. Beje, tai yra įtvirtinta ir šalies Konstitucijoje. Konstitucijos 29 str. 2 dalyje skelbiama: “Žmogaus teisių negalima varžyti ir teikti jam privilegijų dėl jo lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų pagrindu” [1]. Konstitucija nenumato prezidentui teisės atstatydinti ministrą pirmininką. Prezidentas tik Seimo pritarimu jį atleidžia. Atsistatydinti turi pats ministras pirmininkas. Tačiau pagal konstitucinį paprotį bet koks prezidento viešai reiškiamas nepasitikėjimas premjeru ar ministru įpareigoja juos atsistatydinti.

Teorijoje gana plačiai paplitusi nuomonė, kad teisė turi būti morali ir privalo turėti sąvyje dorovingumo minimumą. Teisėje turi būti išreikšti elementarūs bendražmogiški moraliniai pradai. Kaip teigia S. S. Aleksejevas, teisės “pašaukimas” yra įtvirtinti ir įgyvendinti viena iš pagrindinių moralinių vertybių – teisingumą [11, p. 140]. Neatsitiktinai tokios sąvokos kaip teisė, tiesa ir teisingumas visuomet buvo suvokiamos kaip kažkas bendra ir nedaloma. Šiuo požiūriu teisė – ne tik tvarkos ir asmens laisvės garantas, bet ir teisingumo įsikūnijimas. Teisės normos rodo ir išreiškia visuomenės suvoktą teisingumą. Jos vykdomos iš vidinio žmogaus įsitikinimo, kad yra teisingos, ir jų laikomasi ne dėl to, kad jos garantuojamos galima valstybės prievarta. Yra daug teisės normų, kurios apskritai neturi prievartinio pobūdžio. Pavyzdžiui, konstitucinėje ir tarptautinėje teisėje nėra sankcijų. Konstitucinės ir tarptautinės teisės normos, kaip ir moralės normos, garantuojamos visuomeninio poveikio priemonėmis. Pavyzdžiui, valstybė, nevykdanti tarptautinės teisės normų reikalavimų, gali tikėtis kitų valstybių pasmerkimo ir tam tikrų jų atsakomųjų veiksmų ateityje (ekonominių, kultūrinių, kad bus nutraukti diplomatiniai santykiai ir pan.).

Seimo nario atsakomybė valstybei ir rinkėjams nėra jo teisinė pareiga atsakyti už teisės pažeidimą. Tai moralinio-politinio pobūdžio atsakomybė. Ji reiškia ne tik tai, kad Seimo narys turi laikytis ir nepažeisti įstatymo, bet turi laikytis ir tam tikrų moralinių bei politinių įsi-

pareigojimų valstybei ir rinkėjams. Jo elgesys turi būti ne tik teisėtas, bet ir konstitucinis. Kitaip jis netenka moralinio ir politinio rinkėjų pasitikėjimo. Seimo teisė leisti įstatymus negali būti traktuojama kaip subjektyvi teisė leisti įstatymus Seimo nario ar grupės Seimo narių nuožiūra. Ši teisė visuomet suponuoja moralinę–politinę Seimo nario atsakomybę valstybei. Įstatymai turi įtvirtinti teisingumą, turi atitikti žmogaus prigimtį ir protą, suderinti įvairių socialinių junginių, veikiančių valstybėje, interesus. Perfrazuojant Platoną, – įstatymai turi būti teisingi, tarnauti visos valstybės labui, o ne atskirai grupei, esančiai valstybės valdžioje. Priešingu atveju visuomenėje formuojasi nuomonė, kad įstatymai yra neteisingi ir neprotingi. Dar daugiau, tokia nuomonė formuoja visuomenės teisinį nihilizmą ir nepagarbą įstatymui bei jo kūrėjams. Tam tikra prasme toks visuomenės požiūris formuoja savotišką konstitucinį paprotį. Įstatymų nepaisymas tampa nerašytine elgesio taisykle, kurios neretai ima laikytis ir patys įstatymų leidėjai.

Apie nekonstitucinį Seimo narių elgesį galime kalbėti ir tuomet, kai Seimas nevykdo įpareigojimo priimti įstatymus, kurie tiesiogiai numatyti Konstitucijoje. Nėra jokios konstitucinės institucijos, galinčios priversti Seimą tai padaryti. Šiuo požiūriu kalbama apie moralinį politinį Seimo įsipareigojimą valstybei. Pavyzdžiui, Konstitucijos 144 str. 3 dalis įpareigoja Seimą priimti įstatymą, reguliuojantį nepaprastą padėtį Lietuvoje, tačiau iki šiol neturime šio svarbaus įstatymo. Iki 1999 m. vasaros Lietuvos piliečiai negalėjo realizuoti Konstitucijoje numatytos peticijos teisės. Iki šiol neturime įstatymo dėl konstitucinių įstatymų sąrašo, kuris numatytas Konstitucijos 69 str. 3 dalyje ir kurį 3/5 Seimo narių balsų dauguma nustato Seimas. Tiesa, 1996 m. birželio 20 d. Seimas, remdamasis šiuo straipsniu, priėmęs paprastąjį įstatymą, į konstitucinių įstatymų sąrašą įrašė Lietuvos Respublikos Konstitucijos 47 str. papildymo įstatymą. Tačiau tokia konstitucinė praktika neviseškai atitinka Konstituciją. Pagal Konstitucijos 69 str. 3 dalį, pirmiausia turi būti nustatytas konstitucinių įstatymų sąrašas, o tik po to priimami konstituciniai įstatymai. Tokia praktika, kai pavieniai įstatymai pagal poreikį įrašomi į konstitucinių įstatymų sąrašą, kurio nėra, gali būti traktuojama kaip Konstitucijos taikymas pagal poreikius. Šiuo atveju galime kabėti apie tai, kad Seimas jam nustatytą konstitucinę pareigą traktuoja kaip savo suvereninę teisę.

Konstituciniai papročiai – tai normos, kurios “nepretenduoja būti laikomos įstatymais”, tai nėra normos, kurias taikys teismai priimdami sprendimus [7, p. 282]. Pažeidus konstitucinį paprotį, teisinė atsakomybė nekyla, tačiau beveik visuotinai pripažįstama, kad iš tikrųjų jų yra laikomasi. Kodėl taip yra? Kokia sankcija remiantis yra užtikrinamas konstitucinių papročių laikymasis, kokia galia paprastai verčia laikytis normų, kurios nėra užtikrinamos teismine prievarta? Atsakyti į šį klausimą vien tik teisinių argumentų nepakanka. Apskritai kalbant apie teisinius papročius, galime pasakyti, kad pagrindinė priežastis – tai bendras visuomenės sutarimas, visuotinis pritarimas nerašytai elgesio taisyklei, nes būtent ji atitinka visuomenės teisinę sąmonę, visuomenė pripažįsta ją teisinga. Taigi vienas iš argumentų – konstitucinių papročių laikymąsi užtikrina viešosios nuomonės galia. Tačiau, kalbant apie konstitucinius papročius, vien šio argumento nepakanka.

Tarkime, kad parlamentas nevykdo Konstitucijos 64 str. 1 dalies nuostatos – nesirenka į eilines pavasario ir rudens sesijas arba nepriima nutarimo dėl referendumo (Konstitucijos 67 str. 3 p.). Tai būtų “labiausiai nekonstitucinio pobūdžio pasielgimas”, – kaip teigia A. Dicey, bet šalyje nėra nė vieno teismo, kuriam būtų galima paduoti ieškinį dėl tokių parlamento veiksmų. Tačiau Konstitucijos sutartinės normos, nors ir neteisinės, yra beveik ar net visiškai tokios pat privalomos kaip ir įstatymai. Jų yra laikomasi “taip pat kaip daugumos įstatymų ir net labiau negu daugelio įstatymų” [7, p. 292-293].

A. Dicey pripažįsta, kad “konstitucinių susitarimų laikymosi pastovumas pats savaime yra fiktyvus” [7, p. 293]. Atskirų konstitucinių papročių dažnai nesilaikoma. Nepaisant to, tam tikrų konstitucinių susitarimų yra griežtai laikomasi.

Neretai teigiama, kad konstitucinių papročių laikymąsi užtikrina “baiminimasis apkaltos” [7, p. 294]. Apkaltos procesas yra parlamentinė procedūra, kurią Seimas taiko Konstitucijos 74 str. nurodytiems asmenims dėl jų padarytų veiksmų, diskredituojančių valdžių autoritetą, siekdamas išspręsti tokių asmenų atsakomybės klausimą [3]. Pagrindas pradėti apkaltos procesą atsiranda, jeigu Konstitucijos 74 str. nurodytas asmuo (Lietuvos Respublikos prezidentas, Konstitucinio Teismo pirmininkas ir teisėjai, Aukščiausiojo Teismo pirmininkas ir

teisėjai, Apeliacinio teismo pirmininkas ir teisėjai, Seimo nariai): 1) šiurkščiai pažeidžia Konstituciją; 2) sulaužo duotą priesaiką; 3) įtariamas padaręs nusikaltimą. Tiesa, kalbėti apie tai, kaip būtų interpretuojama norma “šiurkščiai pažeidžia Konstituciją” ar “sulaužo duotą priesaiką”, galima tik teoriškai, nes Lietuvos teisinėje praktikoje kol kas tokio precedento nebuvo. Vis dėlto šiuo atveju kalbama ne apie teisinę, bet apie konstitucinę parlamentaro, prezidento ar teisėjo atsakomybę.

A. Dicey nuomone, “baiminimasis apkaltos” nėra pagrindinė priežastis, užtikrinanti, kad būtų laikomasi konstitucinio papročio, jis teigia, kad konstitucinių papročių laikymąsi užtikrina “ne kas kita kaip įstatymo galia”. Sankcija, kuri verčia laikytis konstitucinių susitarimų, yra ta, jog šių papročių pažeidimas “beveik nedelsiant sukels konfliktą tarp pažeidėjo ir teismų bei šalies įstatymų” [7, p. 296]. Su šia nuomone galima visiškai sutikti, tačiau vertėtų atsižvelgti į dar vieną aplinkybę: konstitucinių susitarimų nesilaikymas ne tik sukelia konfliktą su įstatymu, bet ir destabilizuoja šalies politinę padėtį. Negalime užmiršti tarpukario Lietuvos istorijos: 1926 m. valstybės perversmo, vėliau Seimo paleidimo ir 1928 m. Konstitucijos priėmimo – visa tai baigėsi demokratijos pralaimėjimu šalyje. Šiuo atveju tenka prisiminti ir ministro pirmininko A. Šleževičiaus atsistatydinimo istoriją 1995-1996 metais. Prezidentas A. Brazauskas neoficialiai paprašė Ministrą Pirmininką atsistatydinti, tačiau šis atsisakė tai padaryti. Tuomet Prezidentui teko kreiptis į Seimą su prašymu atstatydinti Ministrą Pirmininką. Nors dauguma valdančiosios partijos narių iki šio prašymo palaikė A. Šleževičių, vis dėlto Seimui neliko nieko kito kaip pareikšti nepasitikėjimą Ministru Pirmininku. Konstitucijos 101 str. 2 dalyje nustatyta, kad, pasikeitus daugiau kaip pusei ministrų, Vyriausybė turi iš naujo gauti Seimo įgaliojimus, priešingu atveju Vyriausybė turi atsistatydinti. Tačiau prisiminkime, kai G. Vagnoriaus vadovaujama Vyriausybė to nepadarė, Konstitucinis Teismas sugebėjo rasti tam teisinių argumentų [4; 5].

Sąvoka “konstitucinis paprotys” – reliatyvi teisinė kategorija. Mūsų teisės sistemoje konstituciniai papročiai egzistuoja tol, kol įstatymų leidėjas jų neinstitutionalizuoja. Kita vertus, įstatymo norma visuomet yra tam tikras pagrindas susiformuoti naujam konstituciniam papročiu.

Išvados

Konstitucinis paprotys gali būti aiškinamas dviem aspektais:

- 1) kaip bendra elgesio taisyklė, kuri istoriškai susiformavo kaip daug sykių pasikartojantis veiksmas (precedentas) valstybės valdžios institucijų veikloje;
- 2) kaip tam tikras valstybės valdžios atstovo ar pareigūno elgesys, atitinkantis visuomenėje susiformavusias konstitucinės moralės nuostatas.

Pažeidus konstitucinį paprotį, teisinė atsakomybė nekyla, tačiau beveik visuotinai pripažįstama, kad iš tikrųjų jų yra laikomasi. Nesilaikant konstitucinių papročių, ne tik prieštauraujama įstatymams, bet ir tam tikru mastu destabilizuojama šalies politinė padėtis.

LITERATŪRA

1. **Lietuvos Respublikos** Konstitucija. – V., 1993.
2. **Lietuvos Aukščiausiojo** Teismo Statutas // Valstybės žinios. 1995. Nr. 36-887.
3. **Lietuvos Respublikos** Seimo Statutas // Valstybės žinios. 1999. Nr. 5-97.
4. **Lietuvos Respublikos** Konstitucinio Teismo nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 1996 m. gruodžio 10 d. nutarimo “Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos” atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai” // Valstybės žinios. 1998. Nr. 5-99.
5. **Lietuvos Respublikos** Konstitucinio Teismo sprendimas dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. sausio 10 d. nutarimo išaiškinimo // Valstybės žinios. 1998. Nr. 12.

6. **Dadomo C., Farran S.** The French Legal System. – London, 1996.
7. **Dicey A. V.** Konstitucinės teisės studijų įvadas. – V., 1998.
8. **Glendon M. A. ir kt.** Vakarų teisės tradicijos. – V., 1993.
9. **Riomeris M.** Valstybė. – V., 1995. T. 1.
10. **Vadapalas V.** Tarptautinė teisė: bendroji dalis. – V., 1998.
11. **Алексеев С. С.** Теория права. – Москва, 1995.
12. **Конституционное** (государственное) право зарубежных стран (ред. Б.А. Страшун). – Москва, 1993.

Constitutional Customs in the System of the National Law

E. Vaitiekienė, Dr. Assoc. Prof.

G. Mesonis, Assistant

Law Academy of Lithuania

SUMMARY

Constitutional law of Lithuania belongs to the tradition of the continental law, so the main official sources of law is the statute. By meaning “sources of constitutional law” we usually have in mind standard law. It is also recognised that constitutional law is based not only on the standard law, however, common law is analysed not well enough. In this case doctrine of constitutional law in our country is based on positive theory of law.

The article deals with the problem of constitutional customs (constitutional agreements) in the legal system of Lithuania. The main attention is given to the analysis of the concept of constitutional custom. This is related to such aspects of interpretation of constitutional customs: 1) constitutional custom as a common rule which historically developed as frequently repeating itself act (precedent) in the activity of the State authority institution; 2) constitutional custom as a rule of behaviour of the statesmen which corresponds with the requirements of the constitutional morality. It is also discussed the problem of obligation of the constitutional custom in our country.